

УДК 347

<https://doi.org/10.34142/23121661.2023.38.13>

orcid.org/0000-0001-6394-1834

© Пономаренко О.М., 2023

orcid.org/0000-0003-4717-7754

© Мешкова К.О., 2023

О.М. Пономаренко, К.О. Мешкова

**ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЧАСТКИ
СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ
ГОСПОДАРСЬКОГО ТОВАРИСТВА,
ЯКА НАБУТА У ЗВ'ЯЗКУ З ВНЕСЕННЯМ
ВКЛАДУ ЗА РАХУНОК СПІЛЬНОГО
МАЙНА ПОДРУЖЖЯ**

O. Ponomarenko, K. Meshkova

**LEGAL REGIME OF A SHARE IN THE
CHARTER CAPITAL OF A COMPANY
ACQUIRED IN CONNECTION WITH A
CONTRIBUTION MADE AT THE EXPENSE
OF THE MARITAL PROPERTY**

Анотація. Метою статті є визначення правового режиму майна подружжя, що було внесене як вклад до статутного капіталу господарського товариства, шляхом дослідження основних теоретичних концепцій та позицій Верховного Суду з цієї проблеми. У теорії та практиці виникають складнощі з визначенням виду та правового режиму того блага, яке отримує подружжя взамін внесення вкладу до статутного капіталу господарського товариства. Це пов'язано як з недосконалістю законодавства, у якому не встановлено правовий режим частки в статутному капіталі юридичної особи як об'єкта права власності, так і недостатнім дослідженням цих питань у цивілістиці. Як наслідок, судова практика в цій категорії справ, включаючи практику Верховного Суду, є суперечливою та неоднорідною, що впливає на ефективність захисту майнових прав подружжя. Для визначення правового режиму того блага, яке подружжя отримує взамін спільного майна, унесеного одним із подружжя як вклад у формування статутного капіталу юридичної особи, слід чітко розмелювати два види прав, які виникають у цій сфері, – право на частку (корпоративний пай) та право з частки (корпоративні права). Таким чином, замість внесеного спільного майна подружжя як вкладу до статутного капіталу юридичної особи, той з подружжя, який є учасником юридичної особи набуває два види прав – право на частку (корпоративний пай) та корпоративні права. І якщо корпоративні права належать винятково тому з подружжя, який є учасником господарського товариства, то частка (корпоративний пай) є об'єктом права

спільної сумісної власності подружжя та підпорядковується правилам режиму спільної сумісної власності в питаннях його здійснення, поділу та інших юридично значущих дій. Проблема поділу майна, до складу якого входить частка в статутному капіталі господарського товариства; порядку вчинення правочинів із часткою в статутному капіталі господарського товариства буде присвячено в статті автора.

Ключові слова: корпоративні права, частка в статутному капіталі господарського товариства; право спільної сумісної власності, корпоративний пай.

Annotation. The purpose of the article is to determine the legal regime of the spouses' property contributed to the charter capital of a business entity by examining the main theoretical concepts and positions of the Supreme Court on this issue. In theory and practice, there are difficulties with determining the type and legal regime of the benefit which a spouse receives in return for making a contribution to the charter capital of a business entity. This is due to both the imperfection of legislation which does not establish the legal regime of a share in the charter capital of a legal entity as an object of property rights and insufficient research of these issues in civil law. As a result, the court practice in this category of cases, including the practice of the Supreme Court, is contradictory and heterogeneous, which affects the effectiveness of the protection of property rights of spouses. In order to determine the legal regime of the benefit that a spouse receives in exchange for joint property contributed by one of the spouses to the charter capital of a legal entity, it is necessary to clearly distinguish between two types of rights arising in this area - the right to a share (corporate share) and the right from a share (corporate rights). Thus, instead of contributing marital property to the charter capital of a legal entity, a spouse who is a shareholder of a legal entity acquires two types of rights - the right to a share (corporate share) and corporate rights. And while corporate rights belong exclusively to the spouse who is a member of the business entity, the share (corporate share) is the object of the right of joint ownership of the spouses and is subject to the rules of the joint ownership regime in matters of its implementation, division and other legally significant actions. The author's next articles will be devoted to the issues of division of property which includes a share in the authorised capital of a business entity and the procedure for making transactions with a share in the authorised capital of a business entity.

Key words: corporate rights, share in the authorised capital of a company; right of joint ownership, corporate share.

Постановка проблеми. Сучасні сім'ї досить часто здійснюють інвестиції для збільшення розміру сімейних доходів. Однією з таких інвестицій є внесок до статутного капіталу господарського товариства. Однак у разі розірвання шлюбу нерідко між подружжям виникають спори, пов'язані з визначенням правового режиму такого майна для його подальшого поділу. Такі спори, хоч і не можна назвати такими, з якими стикається переважна частина сімейних пар України, водночас суди, які розглядають такі справи, зіштовхуються з чималою кількістю проблем, унаслідок чого судова практика у цій категорії справ є неоднорідною. На актуальність цієї проблеми вказує також той факт, що судді Верховного Суду Олена Кібенко та Ольга Ступак зробили огляд судової практики, що присвячений виключно праву власності подружжя на частку в

статутному капіталі ТОВ, в якому показали динаміку практики Верховного Суду в цій категорії справ і проілюстрували найактуальніші позиції Верховного Суду. Такі огляди є дуже корисними не тільки для правозастосовників, а й для науковців та всіх, хто у своїй професійній діяльності пов'язаний із вирішенням правових проблем. А проблема визначення правового режиму частки в статутному капіталі господарського товариства сьогодні день має особливу актуальність як для теорії, так і для правозастосовчої практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми визначення правового режиму спільного майна подружжя, що було внесене як вклад у формування статутного капіталу господарського товариства досліджували такі науковці, як І. В. Борісова, І. В. Жилінкова, Ю. М. Жорнокуй, Р. А. Майданик, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва та інші. У 2021 році Н. Д. Вінтоняк опублікувала монографію, яка присвячена правовому режиму корпоративних прав подружжя [1]. Однак, незважаючи на те, що ця тема досить часто досліджується в сучасній цивілістиці, усе ж таки залишається багато дискусійних питань, пов'язаних із визначенням правового режиму майна, що було внесене як вклад до статутного капіталу господарського товариства. У результаті чого судова практика в цій категорії справ є неоднорідною. Верховний Суд також кілька разів змінював свої позиції щодо цієї проблеми. Усі ці проблеми впливають на ефективність захисту майнових прав подружжя, які зробили вклад до статутного капіталу господарського товариства за рахунок спільного майна й потребує вирішення на рівні теорії, законотворчій та правозастосовчій діяльності.

Метою статті є визначення правового режиму майна подружжя, що було внесене як вклад до статутного капіталу господарського товариства, шляхом дослідження основних теоретичних концепцій та позицій Верховного Суду з цієї проблеми. Результати цього аналізу стануть відправною точкою для подальших досліджень автора в цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ст. 316 ЦК правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Окремої статті, яка конкретизує, які саме блага, можуть бути об'єктами права власності в цивільному законодавстві відсутні. Але тлумачення ч. 1 ст. 316 ЦК дає підстави для висновку, що об'єктом права власності можуть бути річ або майно. Як справедливо зазначає Р. А. Майданик зазвичай право власності встановлюється лише на окремі індивідуально визначені речі, але не на їхню сукупність. При цьому об'єктами права власності можуть визнаватися окремі види майнових прав, на які закон поширює положення про об'єкти права власності [3, с. 485]. Перелік об'єктів цивільних прав, багато з яких можуть бути також і об'єктами права власності, закріплений у ст. 177 ЦК.

Однак, як слушно зазначає Ю. М. Жорнокуй законодавець відмовився від будь-яких спроб визначення правової природи частки в статутному капіталі господарського товариства. Не закріплення на рівні ЦК України (ст. 177) частки в статутному капіталі як об'єкта цивільних прав є очевидним прорахунком та зумовлює дискусію серед правників щодо визначення її правової природи. Слід зауважити, що незважаючи на відсутність указівки на це, усі фахівці, звертаючись до аналізу вказаного об'єкта, розглядають його як об'єкт цивільних прав, хоча й непоіменований у ст. 177 ЦК України [4, С. 38].

Натомість вид блага, що є об'єктом права власності, має важливе значення для визначення сутності правовідносин, правильного застосування законодавства, що регулює такі відносини, та, що особливо важливо, для вибору ефективного способу захисту й грамотного формулювання позовних вимог. Так, у справах про захист майнових прав подружжя в ситуації, коли інший з подружжя зробив вклад у формування статутного капіталу господарського товариства за рахунок спільного майна, важливим є визначитися, які вимоги він може висунути в разі поділу спільного майна, під час вчинення тим із подружжя, який є учасником господарського товариства правочинів із таким об'єктом та в низці інших ситуацій.

Однак єдиного підходу у відповіді на питання щодо того, що ж є об'єктом правовідносин у разі внеску одним із подружжя спільного майна до формування статутного капіталу юридичної особи, ні в науці, ні в судовій практиці досі не вироблено. Як слушно зауважив А. В. Смітюх, це зумовлено концептуальною та термінологічною недосконалістю законодавства [5, С. 204].

Відповідно до ч. 1 ст. 13 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» вкладом учасника товариства можуть бути гроші, цінні папери, інше майно, якщо інше не встановлено законом. У зв'язку з цим несення вкладу до формування статутного капіталу юридичної особи є не що інше як здійснення права щодо розпорядження майном, і по суті, є актом відчуження такого майна. При цьому слід зазначити, що правочин, пов'язаний із внесенням вкладу до статутного капіталу господарського товариства, за своїми характеристиками належить до оплатних правочинів, у яких обов'язку однієї сторони з передання блага на користь другої сторони кореспондує обов'язок другої сторони щодо передання певного блага контрагенту. Таким чином, кожна зі сторін цього правочину (юридична особа та учасник юридичної особи) отримує певне благо на праві власності. Якщо учасник господарського товариства є індивідуальним власником майна, яке він вносить як вклад, то й те благо, яке він отримує взамін також належить йому на праві власності. Складнощі виникають у тих випадках, коли як вклад вноситься майно, яке належить подружжю на праві спільної сумісної власності. У цій ситуації важливим є визначити чи виникає право спільної власності на те

блага, що отримується взамін внесеного як вклад майна, і яка правова природа цього блага. Основна проблема полягає в тому, що виникають складні правові зв'язки між різними суб'єктами (господарське товариство, подружжя-учасник, інший із подружжя), що складаються щодо кількох об'єктів (вклад, частка в статутному капіталі, корпоративні права). Тому для відповіді на запитання, що ж належить подружжю та на якому праві в разі, якщо інший із подружжя зробив вклад у господарське товариство за рахунок спільного майна та став учасником юридичної особи, необхідно розібратися в сутності всіх відносин, що складаються в цій сфері. Для цього доцільно виокремити етапи, через які проходить той із подружжя, що вносить вклад за рахунок спільного майна.

На першому етапі виокремлюється зі спільного майна подружжя та частина, яка буде внесена як вклад. На цьому етапі правовий режим цього майна не змінюється, частина майна, яка відокремлена належить подружжю на праві спільної сумісної власності.

На другому етапі один із подружжя вносить цю частину, яка є об'єктом права спільної сумісної власності, у формування статутного капіталу юридичної особи. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 115 ЦК господарське товариство є власником майна, переданого йому учасниками товариства у власність як вклад до статутного (складеного) капіталу. Таким чином, передання майна як вкладу є підставою для припинення права спільної власності на це майно в подружжя та одночасного виникнення права власності на нього в юридичної особи.

Слід зазначити, що, на жаль, у судовій практиці не завжди майно, з якого було сформовано статутний капітал, визнавалося об'єктом права власності винятково юридичної особи. Так, у рішенні Конституційного Суду України в справі за конституційним зверненням приватного підприємства «ІКІО» щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України від 19 вересня 2012 року Конституційний Суд України дійшов висновку, що статутний капітал та майно приватного підприємства, сформовані за рахунок спільної сумісної власності подружжя, є об'єктом їхньої спільної сумісної власності. Однак згодом Верховний Суд зайняв іншу позицію. Так, наприклад, Велика Палата Верховного Суду в постанові від 29 червня 2021 року в справі №916/2813/18 [6] зазначила, що право власності на майно, передане кооперативу як вступні, членські, цільові внески, вклади його членів тощо належить кооперативу, а не його членам. Тому майно господарського товариства, кооперативу належить їм на праві власності й не може належати на праві власності іншим особам. Зокрема, таке майно не може належати на праві спільної власності учаснику (засновнику, члену) приватного підприємства та його подружжю (колишньому подружжю). Саме такий підхід відповідає ознаці майнової відокремленості юридичної особи від майна її учасників. Таким

чином, правочин щодо передання майна як вкладу до формування статутного капіталу юридичної особи є правочином щодо передання права власності на це майно від учасника юридичній особі. Тому право спільної сумісної власності подружжя на це майно припиняється.

У питанні про те, яке ж благо отримує подружжя взамін передання вкладу до статутного капіталу юридичної особи, у цивілістиці не сформувалося єдиної позиції. Висловлюються різні думки. Одні вчені вважають, що учасник господарського товариства взамін отримує корпоративні права, інші – частку (пай) у статутному капіталі юридичної особи, треті – комплекс майнових та немайнових прав, які є неподільними за змістом.

Верховний Суд України також є досить непослідовним у цьому питанні. Так, у Постанові від 3 червня 2015 року, провадження № 6-38цс15, ВС висловив правову позицію, згідно із якою грошові кошти, внесені одним із подружжя, який є учасником господарського товариства, у статутний капітал цього товариства за рахунок спільних коштів подружжя, стають власністю цього товариства, а право іншого з подружжя на спільні кошти трансформується в інший об'єкт – право вимоги на виплату частини вартості такого внеску. При цьому одним із визначних є той факт, що грошові кошти набуті подружжям під час їх спільного проживання [7].

Таку саму позицію було викладено й у постанові ВС від 13 березня 2019 року за справою № 756/10797/15-ц, де Верховний Суд зазначив, що якщо один із подружжя є учасником господарського товариства й уносить до його статутного капіталу майно, придбане за рахунок спільних коштів подружжя, то таке майно переходить у власність цього підприємства, а в іншого з подружжя право власності на майно (тобто речове право) трансформується в право вимоги (зобов'язальне право), сутність якого полягає в праві вимоги виплати половини вартості внесеного майна в разі поділу майна подружжя або право вимоги половини отриманого доходу від діяльності підприємства [8]. Така позиція Верховного Суду не відповідає сутності тих правовідносин, які складаються випадках, коли подружжя здійснюють вклад до статутного капіталу за рахунок спільного майна.

Глибокий науковий аналіз правового режиму майна, переданого до статутного капіталу юридичної особи, був здійснений І. В. Спасибо-Фатєєвою. Насамперед вона зазначила, що слід розрізняти «право на частку» та «право з частки» [9, с. 92]. Такий самий підхід до розуміння різних за своєю правовою природою прав, що виникають у зв'язку з участю особи в господарському товаристві поділяє й О. Є. Кухарєв [10, С. 34–39].

«Право з частки», яке іменується корпоративними правами, є необороноздатним об'єктом, воно належить винятково учаснику господарського товариства та не може ставати предметом правочинів. На приналежність корпора-

тивних прав лише тому з подружжя, який є учасником господарського товариства, вказує і Верховний Суд у справі №909/52/19. У цій постанові зазначено, що з моменту внесення до статутного капіталу юридичної особи спільних грошових коштів подружжя має наслідком виникнення відповідних корпоративних прав лише в того з подружжя, хто є учасником (акціонером, членом) такої юридичної особи.

Право ж на частку за своєю правовою природою є майновим обороздатним правом. Саме право на частку може бути предметом правочинів, що знаходить своє відображення в ст. 21 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», відповідно до якої учасник товариства має право відчужити свою частку (частину частки) в статутному капіталі товариства оплатно або безоплатно іншим учасникам товариства або третім особам.

Саме право на частку є тим благом, яке набуває подружжя взаємн передання спільного майна як вкладу. Як справедливо зазначає А.В. Смітюх, корпоративний пай (частка), сформований за рахунок корпоративного вкладу, представленого майном, що перебуває в спільній сумісній власності подружжя, або ж придбаний за рахунок коштів, що перебували в спільній сумісній власності, стає спільною сумісною власністю подружжя [5, с. 206].

Саме цю позицію в результаті було покладено в основу останньої позиції Верховного Суду з цього питання. Так, у Постанові від 03. 03.2023 р. Верховний Суд констатує, що частка в статутному капіталі товариства, яка придбана (набута) за рахунок спільних коштів подружжя, є об'єктом спільної сумісної власності подружжя. Право з частки належить подружжю, який став учасником такого товариства. Подружжя розпоряджається майном, що знаходиться в спільній сумісній власності подружжя, зокрема, часткою в статутному капіталі товариства, за взаємною згодою, наявність якої презюмується [11].

Висновки. Таким чином, замість внесеного спільного майна подружжя як вкладу до статутного капіталу юридичної особи, той із подружжя, який є учасником юридичної особи набуває два види прав – право на частку (корпоративний пай) та корпоративні права.

І якщо корпоративні права належать винятково тому з подружжя, який є учасником господарського товариства, то частка (корпоративний пай) є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя та підпорядковується правилам режиму спільної сумісної власності в питаннях його здійснення, поділу та інших юридично значущих дій. Проблеми поділу майна, до складу якого входить частка в статутному капіталі господарського товариства; порядок вчинення правочинів із часткою в статутному капіталі господарського товариства будуть об'єктами досліджень авторів.

Література

1. Вінтоняк Н. Д. Правовий режим корпоративних прав подружжя: монографія. Київ.
2. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2021. 187 с.
3. Майданик Р. А. Речове право: підручник. Київ: Алерта, 2019. С. 485.
4. Жорнокуй Ю. М. Частка у статутному (складеному) капіталі господарського товариства як об'єкт цивільних прав. Проблеми цивільного права та процесу: тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 96-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (Харків, 21 травня 2021 р.). С. 38. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8a313c17-da4e-46a1-874d-f0c114dde722/content>.
5. Корпоративне право крізь призму судової практики : монографія / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2021. С. 204.
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29 червня 2021 року у справі № 916/2813/18 URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/98531899>.
7. Постанова ВС від 3 червня 2015 року. Справа № 6-38цс15. URL: Постанова ВС від 13 березня 2019 року. Справа № 756/10797/15-ц. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/VS150420?an=1&ed=2015_06_03
8. Постанова ВС від 13 березня 2019 року. Справа № 756/10797/15-ц. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/80918766?utm_source=buh.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=cons12
9. Харьковская цивилистическая школа: антология семейного права: монография/ В. К. Антошкина, В. И. Борисова, И. В. Жилинкова и др.; под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков: Право, 2013. С. 92.
10. Кухарев О. Є. Особливості спадкування права на частку у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю // Часопис цивілістики. Вип. 41. С. 34–39.
11. Постанова Верховного Суду від 16 березня 2023 р. Справа № 911/2780/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109673256>.